Romanoslavica vol. XLVII nr.1

TRADIȚIONALISMUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ DIN VOIVODINA. ION BĂLAN

Virginia POPOVIĆ

Romanian literature from Voivodina, conceived more than half century ago is a relatively young literature, but through these years from first written texts on this teritories until the following days it marked true artistic development, esteticaly and towards searching national identity. Starting with 5th decade of the last century in Yugoslav literature writers more and more use ideas of traditonalism and realism in their works. Such Romanian poetry of traditionalism writes one of the most famous writer of the last century in Voivodina, Ion Balan. Entered on line of traditionalism and autochthonism, poetry and prose 50's tried to cover the interwar literary gap and open the door again to Romanian literary word. Now we face a crossroads between the Serbian and Romanian literature. Romanian Poetry of Vojvodina uses first classical methods, traditional and a modern poetic language.

Key-words: prose, poetry, post-war literature in Voivodina, traditionalism

Literatura română din Voivodina a luat naştere cu ceva mai mult de jumătate de secol, este o literatură relativ tânără însă, în aceşti ani de la primele scrieri până astăzi a marcat o adevărată evoluție artistică pe plan estetic şi în căutarea identității naționale. Această literatură a apărut ca o urmare a unor îndelungate şi diverse tradiții culturale de peste un secol şi jumătate, cu rădăcini în folclorul poporului român de pe aceste meleaguri, în activitatea asociațiilor şi instituțiilor culturale în aproape toate satele româneşti din Voivodina, într-un număr mare de şcoli cu predare în limba maternă şi în înființarea unui număr impozant de ziare şi reviste. În anii postbelici, literatura din Voivodina a parcurs o cale ascendentă, cuprinzând toate etapele artelor şi literaturii.

În anul 1947 a apărut suplimentul săptămânalului „Libertatea", numit „Libertatea literară", al cărui redactor a fost Vasko (Vasile) Popa şi apoi, în 1947 se înființează revista „Lumina", care l-a avut în frunte tot pe Vasko Popa. Tot ce s-a produs pe plan artistic, literar şi cultural în aceste cinci decenii, este legat de aceste publicații. Vasko Popa s-a retras, în 1948, din literatura română şi s-a consacrat scrisului în limba sârbă, devenind unul dintre reprezentanții de seamă ai poeziei fostei Iugoslavii, dar şi europene. Această poezie a lui Vasko Popa a influențat întreaga evoluție a literaturii române din Iugoslavia. Deci poezia publicată în Voivodina, după acest mare poet, „are o

BDD-A24141 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

valoare remarcabilă, spre deosebire de proza scrisă până acum care poate rămâne în literatura română din Banatul sârbesc doar ca o valoare documentară" (Popović, 2004:5).

Ne găsim la o răscrucere de drumuri dintre literatura sârbă şi cea română. Poezia română din Voivodina recurge pe de o parte la modalităţi clasice, tradiţionale, iar pe de altă parte se îndreaptă spre un limbaj poetic modern.

Perioada postbelică se caracterizează printr-o efervescenţă spirituală fără precedent, concretizată prin fondarea primei mişcări literare şi culturale, paralel cu întemeierea unor instituţii de învăţământ, religioase şi culturale. Viaţa literară a fost influenţată de câteva momente foarte importante: crearea Uniunii Culturale a Românilor din Voivodina (1945), apariţia presei literare (1947) şi a unor periodice româneşti (1945), înfiinţarea primei edituri româneşti (1945), programul în limba română al postului de radio Novi Sad (1949); constituirea Societăţii literare a elevilor Internatului Român (1945) şi a Liceului român mixt din Vârşeţ (1948), fondarea învăţământului superior în limba română (1956), urmate de constituirea Societăţii de Limba Română. Toate acestea au conturat cadrul cultural în care s-a afirmat scriitura în limba română, poeţii, prozatorii şi publiciştii.

Uniunea Culturală a Românilor (1945) a luat naştere din iniţiativa lui Vasko Popa, care prevedea „publicarea unui ziar săptămânal, tipărirea cărţilor..." în limba maternă. Astfel, la Vârşeţ a apărut primul ziar în limba română, „Libertatea", sub redacţia iniţială a lui Aurel Gavrilov. Dumitru Micu afirmă despre acest ziar că este primul „ferment al mişcării literare româneşti din fosta Iugoslavie" (Micu, 1995: 262) care a coagulat intelectualii români, condeieri care, au debutat în revista interbelică „Nădejdea" (Ion Bălan).

Literatura de expresie românească din spaţiul multicultural al Banatului iugoslav, s-a născut după 1945. Încercările precursorilor, inserate în paginile unor reviste şi ziare ale vremii, n-au format o literatură, constituind doar ticluiri sub influenţa folclorului în grai bănăţean sau în limba literară.

Înscrisă pe linia tradiţionalismului târziu şi a autohtonismului, poezia şi proza anilor '50 a încercat să acopere golul literar interbelic şi să deschidă din nou uşa cuvântului literar românesc, pierdut atunci. În contextul dur al proletcultismului, literatura pe linie tradiţionalistă a anilor '50 a reprezentat „o formă agresivă de cultură în limba română" (Agache 2005: 110). Primele cărţi originale de după cel de-al doilea război mondial sunt: *Cântecul satului meu* de Ion Bălan, *În zori* de Mihai Avramescu şi *Drum prin noapte şi zi* de Radu Flora. Volumele apărute în perioada 1946-1953 sunt: *Aprindeţi moara,* teatru (1948), *Drum spre adevăr*, poeme (1950), *Dacia Felix*, teatru (1952) şi *Tinereţe frântă*, roman (1953) de Mihai Avramescu; *Brazde-n primăvară*, poeme (1950) şi *Flăcări în noapte,* nuvele şi schiţe (1953) de Ion Bălan; *Poeme cu lumină* (1950) şi *Crucea*, roman (1951-1952) de Radu Flora; *Cântecul tinereţii*, poezii (1948) şi *Lacrimi şi roze*, poeme (1953) de Florica Ştefan. Mai târziu, după câteva decenii, o mare marte din poezia şi proza începuturilor, a fost selectată în antologii de

BDD-A24141 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

autor, „parte care a reprezentat firul de continuitate în evoluția literaturii române din acest areal" (*Ibidem*: 111).

Scriitorii perioadei cincizeciste din Voivodina au abordat majoritatea genurilor literare, fiind fondatori în toate direcțiile încercate. Florian Copcea scrie în cartea *Scurtă istorie a poeziei româneşti din Voivodina* că „primele texte literare în limba română apar în Voivodina odată cu primele publicații. Flacăra limbii române (conservată cu sacrificii inimaginabile), a dogorit veşnic în inimile „înstrăinaților". De-a lungul timpului, poezia din această zonă fertilă a unui climat liric original, a suportat, cum era şi firesc, „cosmetizări" dintre cele mai interesante" (Copcea, 2002: 6). Când este vorba de poezia anilor '50 , această linie clasică, tradiționalistă, este caracteristică liricii primei generații de scriitori din Voivodina, cel puțin pentru prima etapă de creație. În cadrul acesteia, satul semnifică „locul geometric, unic, ridicat la etalon universal" (Agache 2005: 110).

*
* *

Unul dintre primii scriitori ai generație anilor '50 este Ion Bălan, „un apologet al tăcerii" (Flora 1987: 125), care s-a născut pe data de 10 iunie 1925 la Iablanca într-o familie de agricultori. Şcoala primară o termină în satul natal între anii l 932 şi 1936. Trece la Vârşeț unde se înscrie la liceu. Urmează şcoala de învățător din Vârşeț pe care o termină în 1945. În anul 1956 îşi ia licența la Şcoala Pedagogică Superioară din Zrenianin, urmând cursurile de limbă şi literatură română. Din anul 1946 până în anul 1948 lucrează ca învățător la şcoala elementară din Râtişor. În curând părăseşte acest post de muncă, trecând la Vârşeț. În anul 1948 primeşte postul de jurnalist la săptămânalul „Libertatea" şi mai târziu este redactor la revista „Bucuria pionierilor". Începând cu anul 1956 este redactor responsabil la revista *Lumina* din Vârşeț, mai târziu din Panciova. Simultan, din 1952 şi până în 1963 ține cursurile de limbă şi literatură la liceu şi la şcoala de învățători din Vârşeț.

Blândețea peisajului bănățean, care este tema majoră a întregii generații cincizeciste din Voivodina, este constanta liricii lui Bălan, apreciat din acest motiv ca „intimist" (Flora 1971: 11), de către Radu Flora. Ion Bălan a fost unul dintre fondatorii Societății de Limba română din Voivodina, unde a fost numit secretar între anii 1962 şi 1968. A fost preşedintele cercului literar pe lângă Societatea de Limba Română şi membru al colegiului redacțional al bibliotecii Comunei Literare din Vârşeț (KOV). Scriitorul, poetul şi publicistul Ion Balan a debutat cu poezia „S-au dus", la revista *Nădejdea*, în decembrie 1938. Activitatea sa de ziarist începe la ziarul „Libertatea", unde rămâne întreaga viață, fiind legat de acest cod al românismului de dincolo de Dunăre.

Cu pseudonimul Ion Păduraru semnează versurile în acest săptămânal, participând activ la înființarea Cercului Literar „Lumina" la Coştei. Poezia de început este tributară discursului narativ ce redă aspecte din viața satului, fiind un transfer estetic

BDD-A24141 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

al unui model social. Aprecierea critică a poeziei lui I. Bălan orientează estimarea spre poezia clasică tradiționalistă. Apar elemente locale, dar universal valabile: ape line, deal, codru, nume de sate (Iabuca, Sălcița). Influențat de Șt.O. Iosif şi George Coşbuc, având conotații evidente Vlahuță, Slavici sau Gârleanu, poetul „frizează pastelul cu populație florală, un fel de cântece pentru elementele naturii: stropi de ploaie, roua, anotimpurile. Peisajul este codrean de o cromatică slabă: amurg de aramă, nori albi, dalbi stupi, cioburi senine, lună palidă şi rece" (Popa 1997: 48).

Primul volum de poezii, *Cântecul satului meu*, apărut Vârşeț în anul 1947, anunță, „cel puțin din punctul delimitării tematice, prozatorul Ion Bălan de mai târziu" (Roşu, 1989: 35), versurile sale fiind dedicate țăranului în maniera poporanismului întârziat. În cel de-al doilea volum de poezii, *Brazde-n primăvară* (1952), publicat la Editura Frăție şi Unitate, apar versuri de o banalitate şcolărească, lipsite de orice fior poetic. Poetul încearcă să descopere poezia, ținând cont doar de rimă, dar cade în prozaism banal: *Am trecut, pe potecă am trecut,/ dimineața în tril de ciocârlie/ mi-a fluturat de grabă un salut// şi-n soare s-a pierdut zglobie/* (*În pragul dimineții*). În poemul *Albu*, scris împreună cu Radu Flora, în 1952, unde sunt prezente motive, teme şi idei specifice liricii postbelice şi universului rustic, poetul încearcă să poetizeze ideologia comunistă, să creeze mituri noi, realizând acest lucru printr-o folclorizare forțată a versului, apelând la cuvinte tradiționale din creația populară: sat, glie, busuioc în floare cu miros de sânziană, şi albastru de cicoare, răsărit de soare cald, etc. „Convertind toate aceste elemente în versuri cu implicație ideologică poemul sună fals, nefiresc..." (*Ibidem*: 50)

Ion Bălan, mai ales prin proza sa, s-a făcut cunoscut unui public mai larg, fiind tradus în sârbă şi maghiară, dar primele volume de poezii amintite ale lui Ion Bălan, se deosebesc în mare măsură de versurile de mai târziu ale poetului care n-au fost cuprinse într-un volum, dar au fost publicate în Opere alese I. În aceste versuri publicate într-o ediție reprezentativă, îngrijită de Radu Flora, „vibrațiile lirice ale lui Ion Bălan se înscriu pe un orizont real, distinct, încărcate de perseverența *eului* şi a raporturilor armonioase cu vorbirea şi tonalitatea care ne comunică, în primul rând, o plasticitate firească a imaginii" (Almăjan 1987: 14).

Cum am mai amintit, Ion Bălan debutează cu versuri semnificative ca structură şi tonalitate, specifice epocii postbelice, celebrând socialismul şi revoluția cu imagini din universul rural. În poezia erotică apar accente eminesciene, blagiene şi argheziene. Poezia *Pentru vers*, publicată în „Libertatea literară" în aprilie 1946 este inspirată de mutațiile ce avuseseră loc pe plan social şi spiritual în viața țărănimii cântând înfrățirea şi solidaritatea popoarelor şi naționalităților din Iugoslavia eliberată. *Zboară,/ Vers bănățean./ Şoim de gând,/ Spre zări de primăvara, zboară/ Şi cântă/ Viața/ De țăran/ Sărac argat/ Şi nevoiaş* (*Pentru vers*). Poetul scrie versuri clasice, îmbinate cu motive folclorice şi de tip maiakovskian, imaginile care predomină fiind primăvara şi soarele: *Cu primăvara-n brațe/ Şi zâmbet plin de soare.../ Sau e primăvară cu soare, /Cu aer de cristal*. Poetul, la început, în perioada tinereții, este plin de iluzii, dar mai ales de

BDD-A24141 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

deziluzii, în această etapă, poetul cântă peisaje cu locuri comune, nedefinite şi cu mesaj intimist: *Spre orizontul depărtat/ un cârd de rând/ unele urmăritc de ochii mei au zburat.../ Sunt iluziile mele...*

Mai târziu, Ion Bălan abandonează poezia şi începe să scrie proză scurtă. Schița *Lemne pentru Kulturbund* apare în paginile „Libertății literare" încă în anul 1946. Opera lui de prozator cuprinde circa 40 de schițe şi nuvele (unele foarte vaste). Cele trei volume de proză, apărute la mare distanță de timp – *Flăcări în noapte* (1953); *Drumuri şi nori* (1960) şi *Ninalb* (1967) – marchează evoluția ideologică şi artistică a scriitorului. Această proză are o tematică țărănească, în care autorul introduce figuri de intelectuali din lumea satului, dar şi a oraşului. Proza lui Ion Bălan se caracterizează prin tratarea vieții țăranilor „de la codru" din apropierea Vârşețului unde trăiesc oameni aprigi, cu idealul dreptății în suflet. Scriitorul abordează satul bănățean într-o manieră directă, fără a-l idealiza. El nu ilustrează faptele şi oamenii în alb-negru, ci priveşte evenimentele cu mult realism şi simț obiectiv. Lui Ion Bălan îi sunt familiare toate ipostazele povestirii româneşti şi iugoslave, de la narațiunea de tip folcloric, până la demersul epic al lui Ioan Slavici, Sadoveanu şi Zaharia Stancu. De asemenea, se observă o influență a realiştilor sârbi de la Stevan Sremac, Branislav Nušić, Borisav Stanković, până la Ivo Andrić şi Branko Ćopić.

Dovedindu-se un bun cunoscător al satului de codru, autorul înțelege în mare parte zbaterile, nădejdile şi năzuințele țăranului, mai ales în cele în care evocă cărări şi văi natale, unde se lasă copleşit de un lirism cald şi duios. La Ion Bălan, nostalgia lumii, rememorate autobiografic, nu determină viziunea, ci tensiunea care este iminentă în psihologia colectivă în urma unei evoluții sociale. Ninalb, eroul din microromanul cu acelaşi titlu, publicat la Editura Minerva din Bucureşti în anul 1975, un fost argat, cu o puritate morală în suflet, are puterea să treacă toate obstacolele pe care i le-a înşirat în cale viața foarte grea. Din acest punct de vedere, Ninalb este eroul cel mai complex, dar şi cel mai complet din toată proza lui Ion Bălan. Celelalte personaje, bântuite de doruri şi melancolie, recurg adesea la amintire sau la vis, şi acest joc cu ficțiunea şi imaginația are scopul de a capta pe cititor. Ion Bălan îmbină firesc şi cu mare atenție elementele lirice cu cele epice, conferind un farmec aparte nuvelelor sale. În povestirile sale, scriitorul retrăieşte cu nostalgie şi cu o încurcătură elegiacă faptele trecutului, dar mai ales copilăria sa. Îmbinând folclorul cu deosebit curaj, se pot întrezări şi influențele lui Ionel Teodoreanu, Alexandru Macedonski şi Cezar Petrescu. Îm unele nuvele sunt prezentați oamenii umili, dezmoşteniți ai soartei cu bucuriile şi necazurile lor de pe vremea Iugoslaviei vechi, al războiului şi ai anilor de după eliberare. Microromanul *Ninalb* are elemente de film *happy-end* unde scriitorul pune accentul pe secvențele etice şi simbolice.

Dacă în volumul *Flăcări în noapte* domină aspectele tematice cărora scriitorul le acordă pondere, în cel de-al doilea precumpăneşte narațiunea şi tendința spre o îmbrățişare complexă în dăltuirea momentelor tematice. Alte povestiri sunt scrise cu teme educative: *Şcoala, Bunicul şi nepotul,* etc. Narațiunea nuvelelor lui Ion Bălan,

BDD-A24141 © 2011 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

caracteristice prozei din perioada postbelică, este plină de tensiune şi de dramatism. Scriitorul evocă şi întâmplări din vremea luptei ilegale condusă de comuniştii iugoslavi. Aceasta e ilustrată cel mai bine în *Noapte care nu se uită.* În povestirea *S-a întâmplat într-o sâmbătă* se reconstituie întreaga atmosferă din satele Banatului în timpul celui de-al doilea război mondial. Aici, Ion Bălan foloseşte expresii populare din Banat, preferând lexicul arhaic, ceea ce dă culoare prozei sale: *a dosădi, paore, poţor, căruţă, etc.* Nu lipsesc nici cuvintele de origine sârbă folosite ca neologisme, care sunt de o largă circulaţie pentru bănăţeni, fiind folosite în obişnuitul grai local.

Proza şi poezia lui Ion Bălan scot la suprafaţă conştiinţa unei literaturi, care prin naraţiune şi prin limbajul folosit se apropie de scriitorii români moderni.

Antologia de poezie a românilor din Voivodina *Într-o zi la Mesici*/ *Jednog dana u Mesici*, redactată de Ion Bălan împreună cu Milan Uzelac, poartă numele unei poezii ale lui Ion Bălan în care acesta a descris mediul de viaţă al scriitorilor români din Voivodina, acel mediu caracterizat prin antinomia sat-oraş, pădure-păşune, adevăr-probabilitate, mediu care poartă-n sine materialul de construcţie al poeziilor lui Ion Bălan.

Din dorinţa arzătoare de a intra în relaţii nemijlocite de cauzalitate cu literatura timpului, în anul 1947 apare revista „Lumina". Pe tot parcursul creator al acestei reviste, marea majoritate a scriitorilor şi poeţilor şi-au găsit aici spaţiul poetic precum şi „echilibrul purităţii lor creatoare" (Almăjan 1987: 10). Paginile revistei au devenit punct de atracţie şi de sprijin al acelor voci poetice care vor încerca „să definească o autentică vocaţie, acceptând contextul glasurilor lirice care se fac auzite şi căutând să se realizeze prin impulsul sensibilităţii lor poetice" (*Ibidem*). În acel an de mare încărcare artistică au apărut primele volume de versuri ale scriitorului Ion Bălan. Prin acest debut editorial de o fascinantă simplitate dar cu o perspectivă umană, poezia românească din Voivodina devine un loc de întâlnire cu cotiturile esenţiale ale limbajului poetic modern.

Spre sfârşitul anilor cincizeci, în Serbia s-au purtat dezbateri înflăcărate literare care vizează în mod deosebit problema modernismului şi a realismului. În poezia din Voivodina apar forme noi, metamorfoze ale unei noi conştiinţe poetice deschizătoare de drumuri şi capabile să exercite o mare influenţă asupra experienţelor poetice de viitor. Acestea se deosebeau, în mare, de sensul poetic inaugurat în primii ani postbelici.

Bibliografie

Almăjan, Slavco (1987). *Versiunea posibilă. Antologia poeziei româneşti din Iugoslavia – 1957-1987.* Pančevo: Libertatea

Copcea, Florian (2002). *Scurtă istorie a poeziei româneşti din Voivodina.* I. Timişoara: Lumina

Flora, Ioan (1987). *Ion Bălan. Într-o zi la Mesici*. Pančevo: Lumina

BDD-A24141 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

Flora, Radu (1971): *Literatura română din Voivodina. Panorama unui sfert de veac (1946-1970).* Pančevo: Libertatea

Micu, Dumitru (1995). *Scurtă istorie a literaturii române*. II. Bucureşti: Iriana

Popa, Ştefan N. (1997). *O istorie a literaturii române din Voivodina.* Pančevo: Libertatea

Popović, Virginia (2004). *Pavel Gătăianțu. Contribuții la monografie.* Novi Sad: Ined Co

Roşu, Costa (1989). *Dicționarul literaturii române din Iugoslavia*. Novi Sad: Libertatea

BDD-A24141 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)